

486. *Quid de divortio solum quoad torum et cohabitationem?* Causae legitimae huius divortii sunt 1° mutuus consensus, secluso periculo scandali et incontinentiae; 2° adulterium alterius coniugis; 3° magnae saevitiae. Regulariter divortium est dissuadendum; et, si coniux ad illud omnino devenire velit, iudicis sententia ordinarie exigitur. Dantur tamen casus in quibus privata quoque auctoritate (maxime si periculum sit in mora, aut si factum apud iudicem probari non valeat) divortium licitum esse potest. Cf. Lehmkuhl (II. 710).

CAPUT XVII.

De parocho quoad assistentiam moribundis praestandam.

Agendum est 1. De huius assistentiae obligatione. 2. De quibusdam advertentiis circa modum illam praestandi, et de scopulis magis exitiis evitandis. 3. De testamento. 4. De moribundo non turbando, sed spiritualiter adiuvando. 5. De benedictione in articulo mortis. 5. De animae commendatione.

ARTICULUS I.

De assistentiae obligatione.

487. *Iam egimus (Cap. X.) de primis infirmorum visitationibus, de eorundem confessione excipienda, de Viatico, et de Extrema Unctione. Nunc quaeritur utrum assistentia moribundorum, etiam postquam Sacramenta omnia administrata fuerint, sit de praecepto?* Affirmative. Patet ex rituali dicente *frequenter visitabit*; et ex scandalo quod parochus praeberet, si, datis sacramentis, ad moribundos amplius accedere nollet; multo magis quia infirmus necessitatem iterum confessionem faciendi habere posset. Attamen in quibusdam vastissimis paroeciis (maxime ruralibus) huiusmodi assistentia (deficientibus sacerdotibus) impossibilis est.

488. *Haec obligatio (per se loquendo) urgetne sub gravi?* Utique; agitur enim de re valde momentosa. Non tamen quaelibet negligentia mortale peccatum constitueret: sed solum in tribus casibus, scilicet: 1° Si parochus, administratis sacramentis, ex firma consuetudine semper infirmos desereret. 2° Si moribundus esset fragilis, aut valde tentatus, et multo magis si confessionem adhuc facere non potuisset aut noluisset. 3° Si infirmus valde turbaretur, eo quod parochus discrete vocatus adventire nollet, aut magnam illius incuriam ostenderet.

ARTICULUS II.

De modo assistentiam moribundis praestandi et de scopulis magis exitiis evitandis.

489. *Assistentia moribundorum, sicut generatim cura infirmorum, spectatne ad parochum personaliter?* Affirmative; quatenus hoc munus gravissimi momenti non ex toto refundere potest in vicarium. In casibus difficilioribus (si de vicarii peritia non sit fidendum), et quando infirmus praecise illius personam exoptat, personaliter accurrere debet; et de caetero, iuxta alias curas paroeciae, propriasque vires, plus vel minus cum vicario ipso aliisque sacerdotibus hoc onus dividere poterit. Rituale dicit: « Si parochus legitime impeditus infirmorum, ut quando plures sunt, visitationi interdum vacare non potest: id praestandum curabit per alios sacerdotes ».

490. *Quid notandum circa sacerdotem substitutum?* Solertissime cavendum ne, potiusquam moribundum adiuvet, ex mala voluntate aut etiam ex sola ignorantia vel imprudentia, ei noceat, aut familiae scandalo sit.

491. *Quando infirmus petit parochum personaliter, estne aliquid notandum?* Si parochus solitus sit eleemosynas infirmis dare, facile contingit quod ipsi intuitu eleemosynae, non vero propter spiritualem necessitatem, illum

advocent; et, quatenus in casu de hoc iam certus esset, facile poterit se eximere et per substitutum eleemosynam ad infirmum mittere.

492. *Si, sacramentis administratis, mors adhuc valde distare videatur, vel si ipsa agonia nimis diuturna sit, teneturne parochus toto illo tempore apud infirmum die ac nocte remanere?* Negative; imo praxis ista familiis generatim non placeret, aliis paroeciae necessitatibus noceret, esset in causa quod parochus suos defectus facilius ostenderet et forsitan gravioribus adhuc inconvenientibus (v. g. si in illa domo adessent mulieres iuvenes, et ille quoque iuvenis foret etc.) occasionem praeberet. Adde quod multi infirmi nimio terrore afficiuntur, si videant parochum ab eorum domo nunquam discedere; eiusque praesentiam non libenter ferunt.

493. *Quomodo itaque in praxi se geret parochus?* Interpolatae brevesque visitationes (etiam quia infirmi eorumque familiae amant suam libertatem, qua insuper non raro prorsus indigent) ordinarie sufficere poterunt, rariores aut frequentiores iuxta distantiam, et alias curas; speciatim vero iuxta infirmi desiderium; et maxime iuxta spiritualem illius necessitatem, mortisque propinquitatem. Ruri praestat ut prope noctem huiusmodi infirmi semper visitentur. Si sacerdos in aliqua ex his visitationibus advertat mortem iam imminere, tunc apud moribundum remanere, eiusque animam Deo commendare debebit; secus, domum redire poterit.

494. *Quid notandum si sacerdos in domo moribundi longo tempore remanere cogeretur, prout speciatim ruri contingere potest?* Procuret ut familiam verbo et exemplo aedificet; et proinde, v. g. modo cum illa pro moribundo oret; modo ipse breviarium et rosarium devote recitet; modo pueros circa doctrinam christianam interroget; modo exempla aedificantia aut aliquid de vita Sanctorum narret; modo res magis necessarias (puta, sacramentorum frequentiam, verbi Dei auditionem etc.) com-

mendet. Sermones huiusmodi, maxime quoad illos qui paroeciam parum frequentant, magnum fructum producere possunt.

495. *Quinam sunt scopuli magis exitiales in moribundorum assistentia?* Sunt tres: 1° Pigritia. 2° Libido aut tractus nimis liber. 3° Avaritia.

496. *Quomodo sacerdos deficere posset EX PIGRITIA?* Si moribundum desereret etiam quando illum deserere non posset, aut ad eum se non conferret, quando sive die sive nocte ad illum se conferre deberet.

497. *Quomodo deficere posset EX LIBIDINE VEL TRACTU NIMIS LIBERO?* Multipliciter, et speciatim: 1° si, dum manet in domo infirmi, libentius et diutius cum foeminis quam cum viris conversaretur; 2° si quoad foeminas infirmas sacerdotalem modestiam non custodiret. Hinc, ingrediendo infirmae cubiculum, prius petat an ingredi possit. Adveniente medico, recedat (quod fere semper etiam quod viros servandum est). Recedat etiam si infirmam qualibet de causa detegere oporteret. Si infirma in phrenesi vel ex habituali modestiae defectu se minus honeste detegeret, sacerdos blando modo, et quantum moraliter possibile sit, illam cooperiat. Aliqui addunt, non decere ut sacerdos sudorem ab infirmae fronte abstergat, vel (nisi forte requisitus) eiusdem pulsum tangat; sed, secluso pravo aut minus recto fine, scrupuli circa haec iniiciendi non videntur.

498. *Quid de parochis aut vicariis, qui medici partes agere solent?* Quamvis, pro casibus urgentissimis et dum medicum accersendi tempus non adest, expedire possit ut prompta remedia cognoscant; tamen nullatenus approbari, sed quammaxime vituperari, debent illi sacerdotes, qui erga foeminas medicorum partes agunt. In praedictis autem casibus urgentissimis, si remedii applicatio sacerdotalem modestiam vel minimum offendere posset, indicent familiaribus quomodo se gerere debeant.

499. *Quomodo parochus deficere posset EX AVARITIA?* Si infirmos induceret ad aliquid sibi dandum vel in testa-

mento relinquendum. Ab hoc solertissime caveat sacerdos; imo quidquid etiam sponte sive datum sive relictum ei fuerit, respuat vel haeredibus restituat. Neque a regula ista recedat parochus, quamvis esset pauperrimus, aut quamvis (rarissimis forte exceptionibus factis) peteret non pro se sed pro Ecclesia propria. Secus enim accessus sacerdotum ad moribundos nimis odiosus redderetur, atque a familiis non raro impediretur.

Nihil autem dico de illis, qui ex avaritia continuis parasitationibus (vulgo *scroconerie*) indulgent, aut pro Missis eleemosynas petunt etc.

ARTICULUS III.

De testamento.

500. *Oportetne vel expedit ut parochus de testamento cum infirmo verba faciat, vel utcumque in dispositionibus testamentariis se ingerat?* Negative ordinarie: et nequidem si ab aliis (v. g. infirmi parentibus) de hoc rogaretur. Id quoque enim odium pareret, dum ad favendum uni, alii se offensos crederent, et quidem (ut plurimum) gravissime.

Dixi *ordinarie*; sequentes enim adesse possent exceptiones: 1° Si tantummodo in genere daretur consilium conficiendi testamentum tempestive. 2° Si infirmus graves haberet in conscientia obligationes, quae per testamentum adimpleri possent. 3° Si ille esset dives et sine consanguineis indigentibus, eique daretur consilium alicuius legati pii (qua in re notandum quod praeferrri deberent legata in bonum publicum redundantia iuxta maiores temporis et loci necessitates). 4° Si periculum adesset litium vel discordiarum, et proinde de partibus praecise determinandis consilium daretur. 5° Si dispositiones scandalosas aut valde ruinosas facere vellet, et ab illis dissuaderetur. 6° Si ille

ipse consilium peteret, et parochus de secreto confidere posset.

501. *Quum certe expediat ut parochus modum testamentum conficiendi cognoscat, quid de hoc modo?* Testamentum potest esse *iuxta formas civiles*, aut ab illis plus vel minus deficiens, quo casu dicitur *informe*.

502. Iuxta formas civiles potest esse: 1° *Olographum*, nempe manu testatoris ex toto scriptum cum subscriptione atque indicatione diei, mensis et anni. Expedit autem ut duo exemplaria aequalia diversis personis consignentur vel saltem in diversis locis retineantur. 2° *Publicum* nempe expressum viva voce ab infirmo coram notario et quatuor testibus masculis, aetate maioribus, et se subscribentibus. 3° *Clausum*, nempe consignatum notario, praesentibus quatuor testibus, quo casu potest esse scriptum manu aliena, dummodo testator illud subscripserit in unaquaque pagina, aut declaret se illud subscribere quidem non potuisse, sed oculis propriis legisse ex toto. Hinc qui characteres scriptos legere nescit, testamentum clausum facere non potest.

Notandum quod *tempore pestis* aut contagii, loco notarii et quatuor testium, ut supra, sufficiunt sacerdos et duo testes quilibet, dummodo sextum decimum annum compleverint. Exigeretur autem subscriptio sacerdotis ipsius cum indicatione diei, mensis et anni; simulque subscriptio testatoris et testium; quae, si impossibilis esset, id declarari deberet.

503. *Testamentum informe, quod certe non valet civiliter, valetne in conscientia?* Ordinarie nullam obligationem inducit. Dico *ordinarie*; nam 1° valeret si adfuisset promissio, ut puta, si moribundus dixisset haeredi: Promittisne mihi te esse daturum centum scutata N. N. amico meo? Si enim haeres id promississet, utique tunc haec dispositio nedum ex fidelitate sed etiam ex iustitia servari deberet. 2° Deficiente promissione, distinguere oportet inter causam profanam et piam. Si agatur de causa profana, haeres non

tenetur dispositionem informem adimplere (quamvis probabile sit quod alter clam se compensare posset); sed, si agatur de causa pia, certum est quod haeres in conscientia illam adimplere debet. S. Poenitent. (10 Ian. 1901) dixit: « Praxim huius Tribunalis in similibus casibus esse
« ut generatim legata pia, habeantur ut valida et obligatoria in foro conscientiae; facile tamen admittuntur
« haeredes ad compositionem cum Ecclesia vel piâ causâ
« cui legatum est » Apud *Monitore* (Vol. XIII. pag. 350). Vide *Praxim* (Ed. III. Vol. II. n. 1378-1382).

504. *Quid si moribundus restitutiones aut reparationes damnorum exequi deberet?* Iuxta diversos casus provideri poterit absque infamia aliquo ex sequentibus modis.

Modus I. Si damnificatus esset consanguineus, vel amicus, directe in eiusdem favorem legatum fiat.

Modus II. Recurratur ad fiduciam. Moribundus scilicet vocet personam quae plenam fiduciam mereatur, et de re tota iam sit conscia vel informetur, ab eaque sibi promittere faciat esse restitutionem executuram, dum moribundus ipse aut ei *brevi manu* dabit summam necessariam, aut in testamento illam legatariam nominabit.

Modus III. In favorem alicuius Ecclesiae aut loci pii fiat legatum, quod civiliter sustineatur. Modus iste deservit: 1° quando impossibile vel nimis difficile sit invenire damnificatos (v. g. si plurimi a publico venditore paulatim fuissent defraudati); 2° quando moribundus personam plena fiducia dignam nullatenus aut solum cum nimio rubore invenire posset; 3° quando eidem Ecclesiae aut loco pio damna allata fuissent.

505. *Quaenam legata pia (hodie in Italia) civiliter quoque sustinentur?*

I. Legata pia temporanea (etiam directa ad cultum) sunt valida, et nequidem auctorizationem gubernii exigunt, dummodo non respiciant entia civiliter suppressa (cuiusmodi sunt beneficia simplicia, Collegiatae, et Ordines religiosi).

II. Legata pia perpetua, dummodo sint determinata (nec, sicut olim, anima in genere haeres instituatur), et entia conservata (aut operam piam erigendam) respiciant, pariter sustinentur; sed auctorizationem Gubernii exigunt (Cf. *Praxis* Ed. III. Vol. II. n. 1245). Solum contingere potest quod concentrationi subiici, et proinde ad publicam beneficentiae Congregationem devolvi debeant; iuxta legem 17 Iul. 1890; qua de re vide *Monitore* (Vol. VI. n. 126. 165. 189); et in illo indicem generalem primi decenni (Parte civile, v. *Concentramento*).

Expediit autem ut testator impositionem hypothecae nedum permittat, sed praecipiat.

506. *Possetne parochus ipse haereditatem fiduciarium acceptare, aut brevi manu summam accipere?* Utrumque (uti patet) facile potest esse periculosum, et proinde ad minus cautelae exigentur.

507. *Qui piam fiduciam recipit, ad quid tenetur?* Debet certe piam defuncti voluntatem adimplere; et proinde, si erogatio tractum successivum haberet, notam erogationum exacte servare, capitalia in tuto collocare, et absque mora providere ut etiam post mortem (quatenus casus ita ferret) voluntas defuncti ab aliis adimpleatur. Episcopus autem potest et debet exigere ut sibi fiducia explicetur, atque adimplenti ratio reddatur, idque quamvis testator a iure revisionis Episcopum exclusisset. Haec tamen regula sequentes exceptiones haberet: 1. Si ageretur de obligationibus conscientiae, ita ut revelatio infamiam aliquam testatori vel tertiis esset allatura. 2. Si revelatio ipsa (et consequens redditio rationum quotannis) periculum divulgationis ita involveret, et per partem aliorum haeredum lites et molestiae ita essent exoriturae, ut ipsa opera pia a testatore relicta in discrimen et ruinam conici posset. 3. Si ageretur de subsidiis secreto tradendis pauperibus verecundioribus, vel de eleemosynis minutis etc. Posset tamen Episcopus loco documentorum exigere iuramentum. Vide *Examen* (Vol. III. n. 3926 et seq.).

508. *Quid si infirmus, quoad suas obligationes vel legata pia, suorum haeredum fiduciae se remittere vellet?* Ab hac re ordinarie esset dissuadendus, ut plurimum enim haeredes omnia promittunt, et nihil exequuntur. S. Lig. (*Praxis* n. 223).

ARTICULUS IV.

De moribundo non turbando sed spiritualiter adiuvando.

509. *Quomodo curabit parochus ne infirmus tentationibus vel turbationibus subiiciatur?* 1° Aqua lustralis semper praesto esse debet, eaque frequenter infirmus est benedicendus. 2° Si aliqua persona esset ei occasio scandalii, eiusdem remotio caute procuranda foret. Idem dic si amasiae imago in eius cubiculo esset. Prudenter tamen ne peius contingat (forte enim illa nullam amplius impressionem infirmo facit), et melius esset si ante primam parochi visitationem familiares (quasi consilio proprio) persuasum reddiderint aegrotum, quod tales imagines, sacerdote adveniente, removeri debent. Quoad alias tentationes sumi debet regula a circumstantiis. 3° Cavendum ne alii infirmum affligant, turbent, aut sermonibus inanibus (maxime in extremis) distrahant. 4° Cavendum praecipue ne sacerdos ipse illum turbet vel scandalo afficiat. Aliqui sacerdotes facetiis cum familiaribus indulgent; idque infirmi valde aegre ferunt. Alii, quando infirmus videtur sensibus destitutus, libere procedunt et dicunt, v. g. *Sumus in fine, ad crastinam diem non perveniet, agi potest de paucis horis, pulsus amplius non percipitur etc.*; vel confabulantur, rident etc. Sed non raro infirmi reapse omnia audiunt, et sic non parum turbari, indignari, aut etiam scandalizari possunt. Interdum ipsa nimis protracta lectio spiritualis magnum taedium afferre atque ad impatientiam provocare posset. Idem dic de strepitu illo inconsultissimo, qui in animae commendatione a fere omnibus adhibetur; si enim moribundus est revera sensibus destitutus, ea vocis elatio ad nihil deservit; et, si intelligit, talis ac tantus strepitus, attentata extrema moribundi ipsius debilitate, non nisi malam impressionem facere, magnumque fastidium ei afferre potest.

510. *Quomodo curabit parochus ut infirmus auxiliis spiritualibus (praeter sacramenta) muniatur?* 1° Identidem (non tamen nimis frequenter) illum adhortetur ad se Deo, B. Virgini, suo Angelo Custodi, suisque Sanctis protectoribus commendandum. 2° Imagines Crucifixi, et B. Virginis in eius conspectu vel prope ipsum ponat, atque identidem osculandas praebet. 3° Pias iaculatorias et praecipue breves actus fidei, spei, charitatis et contritionis ei suggerat. 4° Oret pro illo, et procuret ut etiam adstantes orent vel precibus respondeant. 5° Si sit inscriptus piis sodalitiis, unde expositio SS. Sacramenti ei debeatur, de re ista sollicitus sit. 6° Aliqua brevia exempla Sanctorum optimam impressionem facere solent. 7° Denique curabit ut indulgentias lucretur, et praecipue benedictione apostolica in articulo mortis illum communiat. Sed de hac in articulo sequenti.

ARTICULUS V.

De benedictione in articulo mortis.

511. *Quid notandum circa benedictionem istam?*

I. Pro benedictione ista specialis facultas exigitur.

II. Potest dari etsi mors non adhuc sit imminens, et sufficit si infirmus in periculo mortis versetur. S. C. Ind. 19 Dec. 1885 (apud *Monitore IV. II. 8*).

III. Antequam haec benedictio tribuatur, oportet ut saltem sacramenta Poenitentiae et SS. mi Viatici administrentur, ut patet ex formula concessionis (*Avvisatore An. IV. pag. 208*). Si tamen haec sacramenta sive inculpabiliter sive etiam culpabiliter administrata non fuissent, et tempus et modus illa administrandi amplius non supeteret, benedictio dari posset (*Decr. auth. n. 237*).

IV. Unica benedictio cum indulgentia plenaria (non vero plures, etsi a diversis sacerdotibus vel ex diverso

titulo, v. g. ratione alicuius confraternitatis) moribundis dari potest, eodem permanente mortis periculo (*Decr. auth. n. 276 et 302*); nec obstat, si benedictione concessa, infirmitas adhuc valde perduraverit (*Decr. 263*); aut si aegrotus in peccato mortali illam recepisset, aut postea relapsus fuisset (*Decr. 257*); indulgentia enim lucratur momento mortis; non vero quando benedictio datur (*Decr. n. 9*).

V. Si aegrotus sit compos sui, tunc ad benedictionis valorem est de essentia, ut ille saltem corde (si ore non possit) IESUS nomen invocet, et Dei voluntati ita se committat, ut mortem quoque (si ita Deo placeat) patienter sufferat in satisfactionem poenarum quas peccando promeruit. Ita ex rituali; ex formula concessionis, et ex Bened. XIV Bulla *Pia mater*.

VI. Haec benedictio ex praecepto (et quidem etiam pueris si sint doli capaces iuxta *Decr. S. R. C. n. 2650 ad 6*) dari debet si facultas habeatur; sin minus adhortandus erit infirmus, ut alias indulgentias consequatur. Rituale. In hunc finem reminisci oportet quod indulgentias adnexas habent, v. g. coronae, crucifixi, vel numismata benedicta in articulo mortis; actus fidei, spei et charitatis; signum crucis; invocatio SS.mi nominis Iesu vel Mariae Virginis; Litaniae lauretanae; oratio *Angele Dei, qui custos es mei etc.*; iaculatoriae *Dolce cor del mio Gesù etc.*; *Sia lodato e ringraziato ogni momento il SS.mo e divinissimo Sacramento*; *Sia benedetta la santa ed immacolata Concezione della Beatissima Vergine Maria Madre di Dio*; *Gesù, Giuseppe, Maria, vi dono il cuore e l'anima mia*; *Gesù, Giuseppe e Maria, assistetemi nell'ultima agonia*; *Gesù, Giuseppe e Maria, spiri in pace con voi l'anima mia*.

ARTICULUS VI.

*De commendatione animae.*512. *Quid notandum circa animae commendationem?*

1° Cadit sub praecepto; quatenus orationes *Proficiscere*; *Deus misericors*; *Commendo te*; *Suscipe Domine*; *Commendamus tibi*; *Delicta iuventutis* stricte praescribuntur. Reliqua autem, nempe Evangelium, Passio etc. sunt solum de consilio. Sunt tamen de praecepto verba quae in expiatione dici debent. 2° Superpelliceum et stola violacea exiguntur. Aspersio cum aqua benedicta, osculum Crucifixi, et accensio candela cadunt pariter sub praecepto. 3° Litaniae recitari possunt quamvis agonia non adhuc incoeperit; sed aliae orationes scilicet *Proficiscere* etc. dicendae sunt dumtaxat quando mors iam proxima et imminens esse videatur.

513. *Quomodo cognoscitur; mortem esse vicinam et infirmam propter animae commendationem non esse deserendum?* Distinguere oportet inter morbum acutum (cum febre), et chronicum (sine febre). In morbis acutis, donec infirmus loquitur, delirat, se agitat, movet pedes vel manus, aperit et claudit oculos etc., ordinarie mors censi potest non absolute proxima; hi enim moribundi tempore notabili (nempe ut plurimum saltem una hora) sensibus destituti ita remanere solent, ut ex sola respiratione pateat eos adhuc esse vivos; et tunc certe moribundus versabitur in extremis, maxime si ne aquam quidem ori admotam sugere possit. In morbis chronicis e contra infirmi remanere solent cum sensibus usque ad mortem. Quoad vitia organica ad cor, nulla regula sumi potest; et fere idem dicendum est de hydropisi, et morientibus ex mera senectute. In phtisi pulmonari habetur signum ex pulsu vix sensibili, respiratione intermittente et amissione luminis oculorum. Quando fedris typhoidaea non coniungitur cum delirio et